

ZORICA JANKOVIĆ

CARU NA DIVAN

Susreti srpskih vladara
i turskih sultana

■ Laguna ■

Copyright © 2007 Zorica Janković

Copyright © ovog izdanja 2025, LAGUNA

CARU NA DIVAN

Sadržaj

Uvod	11
1. Susret kneza Miloša Obrenovića i sultana Mahmuda II u Carigradu 1835. godine	17
1.1. Državnopravni položaj Kneževine Srbije 1835. godine	17
1.2. Uloga srpskog kapuće-haje (predstavnik) u Carigradu	22
1.3. Pripreme za put u Carigrad	26
1.4. Putovanje od Požarevca do Carigrada	32
1.5. Boravak u Carigradu i susreti sa sultanom.....	38
1.5.1. U prvoj audijenciji kod sultana	39
1.5.2. Posete vaseljenskom i jerusalimskom patrijarhu.....	44
1.5.3. Obilazak Carigrada	45
1.5.4. Poseta ruskom poslaniku	46
1.5.5. Smotra sultanove garde i drugi susret sa sultanom	47
1.5.6. Na ručku kod austrijskog internuncija	48
1.5.7. Dalji obilazak Carigrada i značajniji susreti ...	49
1.5.8. Kneževe aktivnosti van vidljivih obeležja	55
1.5.9. Oproštajna audijencija kod sultana	57
1.5.10. Sultanov ferman o završetku Miloševe posete Carigradu i povratku u Srbiju.....	58
1.5.11. Oproštajne posete pred polazak u Srbiju.....	59
1.6. Povratak u Srbiju	59

2. Susret kneza Mihaila Obrenovića i sultana**Abdul-Medžida u Carigradu 1839/1840. godine 81**

- 2.1. Državnopravni položaj Kneževine Srbije 1839.
godine i okolnosti koje su dovele do prvog
putovanja kneza Mihaila u Carigrad. 81
- 2.2. Pripreme za put u Carigrad 88
- 2.3. Putovanje i boravak u Carigradu 89
- 2.4. Povratak u Srbiju i stupanje na dužnost 94

3. Susret kneza Aleksandra Karađorđevića i sultana**Abdul-Medžida u Kazanluku 1846. godine. 101**

- 3.1. Državnopravni položaj Kneževine Srbije 1846.
godine i okolnosti koje su dovele do susreta 101
- 3.2. Putovanje u Ruščuk 104
- 3.3. Putovanje u Kazanlak i susreti sa sultanom 109
- 3.4. Povratak u Srbiju i doček u Beogradu 116
- 3.5. Reagovanja na susret u Kazanluku 118

4. Susret kneza Mihaila Obrenovića i sultana Abdul-Azisa**u Carigradu 1867. godine. 125**

- 4.1. Okolnosti koje su dovele do kneževog puta u
Carigrad, i uloga Jovana Ristića, srpskog
predstavnik u Carigradu 125
 - 4.1.1. Pripreme za konačno oslobođenje Srbije
od turske vlasti 125
 - 4.1.2. Konferencija u Kanlidži. 135
 - 4.1.3. Proklamacija kneza Mihaila i ferman Porte . . 139
 - 4.1.4. Sprovođenje odluka konferencije u Kanlidži
o iseljenu. 142
 - 4.1.5. Ka oslobođenju gradova 145
- 4.2. Pismo kneza Mihaila velikom veziru u Carigradu
od 17. oktobra 1866. godine 161

4.3. Pismo velikog vezira knezu Mihailu od 19. februara 1867. godine (odgovor na kneževo pismo od 17. oktobra 1866. godine)	166
4.4. Proklamacija kneza Mihaila srpskom narodu	169
4.5. Ispraćaj kneza Mihaila na put u Carigrad.	170
4.6. Putovanje od Beograda do Carigrada	172
4.7. Boravak u Carigradu	175
4.8. Tekst fermana sultana Abdul-Azisa ¹¹⁷ knezu Mihailu o predaji gradova pod srpsku upravu	184
4.9. Putovanje od Carigrada do Beograda	185
4.10. Doček u Beogradu	187
4.11. Svečana predaja ključeva utvrđenih turskih gradova	189
4.12. Odlazak turske vojske iz Srbije	191
4.13. Reagovanja domaće i inostrane javnosti	194
4.13.1. Reagovanja građana Beograda	194
4.13.2. Reagovanje Crne Gore	195
4.13.3. Reagovanje velikih evropskih sila (Austrije, Francuske i Rusije)	199
4.13.4. Reagovanje javnih glasila	201
4.13.5. Reagovanje srpskog parlamenta	207
5. Susret kneza Milana Obrenovića i sultana Abdul-Azisa u Carigradu 1874. godine.	229
5.1. Državnopravni položaj Kneževine Srbije 1874. godine i okolnosti koje su dovele do susreta srpskog vladara i turskog sultana	229
5.2. Putovanje od Beograda do Carigrada	238
5.3. Boravak u Carigradu i susreti sa sultanom.	242
5.4. Povratak u Srbiju	247
5.5. Politika Porte nakon posete i reagovanja u zemlji.	249

6. Susret ekskralja Milana Obrenovića i sultana Abdul-Hamida II u Carigradu 1889. godine	261
6.1. Državnopравни položaj Srbije 1889. godine i okolnosti koje su dovele do susreta	261
6.2. Putovanje od Beograda do Carigrada	269
6.3. Boravak u Carigradu i susreti sa sultanom	270
6.4. Povratak u Srbiju	276
6.5. Reagovanja na susret u Carigradu	277
7. Susret kralja Aleksandra Obrenovića i sultana Abdul-Hamida II u Carigradu 1894. godine	283
7.1. Okolnosti koje su dovele do Aleksandrovog puta u Carigrad	283
7.2. Putovanje u Carigrad	289
7.3. Boravak u Carigradu i susreti sa sultanom	291
7.4. Povratak u Srbiju	294
7.5. Reagovanje na susret sa sultanom	295
8. Susret kralja Petra I Karađorđevića i sultana Mehmeda V Rešata u Carigradu 1910. godine	303
8.1. Okolnosti koje su dovele do puta kralja Petra I u Carigrad	303
8.2. Preko Petrograda u Carigrad	308
8.3. Susreti sa sultanom i boravak u Carigradu	312
8.4. Povratak u Beograd	316
8.5. Reagovanja na prvo kraljevo putovanje	317
Osmanski sultani	323
Rečnik	325
Skraćenice	345
Izvori i literatura	347
Imenski registar	361
O autorki	381

Uvod

Susreti vladara oduvek su privlačili pažnju javnosti. Tokom istorije to su uglavnom bili susreti vladara dve države, dok su u novije vreme sve češći susreti šefova država ili vlada iz više zemalja (eng. *summit*)¹.

Po pravilu, ti susreti su rezultat napornog, nekada i više-godišnjeg rada diplomatskih predstavnika. Oni se sve češće pripremaju, pa i odvijaju uz posredovanje diplomatija zemalja koje nisu učesnice susreta, a koje imaju interes da se na takvim susretima donesu određene odluke radi rešavanja političkih, privrednih, vojnih i drugih pitanja i nesporazuma.

Ipak, ti susreti su mahom obeleženi ličnim pečatom svojih učesnika. Tok istorije određuju odluke političke elite, pa se shodno tome ponašaju i države u svetskoj politici. Rečenicom *Istorija u pravom smislu reči ne postoji, nego samo biografije* Ralf Voldo Emerson² je u svom delu *Reprezentativni ljudi* (*Representative men*, 1850) sažeo mišljenje da pojedine vođe pokreću istoriju. Primer za to je vreme vladavine kneza Miloša, koje ne omeđujemo godinama, već nam snaga njegove ličnosti nameće da to vreme nazivamo Miloševo vreme.

Susreti srpskih vladara i turskih sultana

Ova knjiga govori o susretima srpskih vladara i turskih sultana. Bilo ih je ukupno osam, i to u periodu od sedamdeset pet godina, od prvog putovanja jednog srpskog vladara u Carigrad 1835. godine, kada je knez Miloš Obrenović išao kao vazal sultanu Mahmudu II na podvorenje, pa do 1910. godine, kada je kralj Petar I Karađorđević kao suveren nezavisne države posetio sultana Mehmeda V.

Navedeni period pripada nešto širem razdoblju omeđenom 1830. godinom, kada je Srbija, koja je formalno bila u sastavu Turskog carstva, sultanovim hatišerifom dobila autonomiju u unutrašnjoj upravi, i od kada je počela pravno da postoji kao politički subjekt, i 1922. godinom, kada je nakon krupnih unutrašnjih reformi u Turskoj zbačen sa prestola sultan Mehmed VI i ukinut je sultanat³.

Susreti srpskih vladara i turskih sultana dogodili su se sledećim redom: 1) susret kneza Miloša Obrenovića i sultana Mahmuda II 1835. godine, 2) susret kneza Mihaila Obrenovića i sultana Abdul-Medžida 1839. godine, 3) susret kneza Aleksandra Karađorđevića i sultana Abdul-Medžida 1846. godine, 4) susret kneza Mihaila Obrenovića i sultana Abdul-Azisa 1867. godine, 5) susret kneza Milana Obrenovića i sultana Abdul-Azisa 1874. godine, 6) susret ekskralja Milana Obrenovića i sultana Abdul-Hamida 1889. godine, 7) susret kralja Aleksandra Obrenovića i sultana Abdul-Hamida 1894. godine i 8) susret kralja Petra I Karađorđevića i sultana Mehmeda V Rešada.

Od navedenih osam susreta, pet puta su srpski vladari kao vazali išli svom sizerenu na podvorenje, dok su posle sticanja nezavisnosti Srbije na Berlinskom kongresu 1878. godine to činili kao suvereni nezavisne države.

U periodu koji posmatramo svi srpski vladari imali su bar po jedan susret sa turskim sultanom, ako izuzmemo kneza

Milana Obrenovića (sina kneza Miloša), koji je 1839. godine vladao samo 26 dana, i s druge strane sultana Murata V, koji je 1876. godine bio samo tri meseca na vlasti.

Zapažamo i da se u osam susreta sa turskim sultanima susrelo šest srpskih vladara; četiri vladara iz dinastije Obrenović i dva vladara iz dinastije Karađorđević, od kojih su po dva susreta imali knez Mihailo Obrenović, i Milan Obrenović, prvi put kao knez, a drugi put kao ekskralj. Na ovim susretima Tursku je predstavljalo pet sultana, od kojih Abdul-Medžid, Abdul-Azis i Abdul-Hamid po dva puta.

Najkraći period između dva susreta trajao je četiri godine (1835–1839), od povratka kneza Miloša Obrenovića iz Carigrada i prvog odlaska njegovog sina Mihaila u grad na Bosforu, a najduži dvadeset jednu godinu (1846–1867), između odlazaka kneza Aleksandra Karađorđevića i kneza Mihaila Obrenovića sultanu na podvorenje.

Što se tiče starosti glavnih aktera ovih susreta, „najmlađi“ susret bio je 1839/1840. godine, kada su knez Mihailo Obrenović i sultan Abdul-Azis imali po nepunih 17 godina, dok je „najstariji“ susret bio onaj poslednji, iz 1910. godine, kada su kralj Petar I Karađorđević i sultan Mehmed V Rešat imali po 66 godina.

Svi susreti srpskih vladara i turskih sultana bili su u Carigradu, osim susreta kneza Aleksandra Karađorđevića i sultana Abdul-Medžida, koji se odigrao u Kazanlaku (u današnjoj Bugarskoj) prilikom sultanovog obilaska evropskog dela Turske.

Knjiga je obuhvatila i susret ekskralja Milana Obrenovića sa sultanom Abdul-Hamidom jer se zbio samo 25 dana nakon Milanove abdikacije. Iako zbog toga nije imao status zvaničnog susreta, susret je bio korak napred u normalizaciji odnosa dve države posle perioda u kom su međusobno ratovale (1876, 1877–1878), i u kom Kneževina Srbija sticanjem nezavisnosti (1878) više nije bila u vazalnom odnosu prema Turskom carstvu.

Sultan kao turski vladar

Ovde ćemo ukratko razjasniti pojam sultan i njegovu ulogu u Osmanskom carstvu. Osmansko⁴ poimanje vladara u osnovi je proizlazilo iz islamskog učenja⁵. Osmansko poimanje vladavine prvo se temeljilo na tradiciji i običajima, zatim se postepeno modifikovalo šerijatom, da bi s vremenom bilo prihvaćeno u smislu koji šerijat propisuje. Ono se zasnivalo na principu *elest bezmi*, odnosno apsolutnoj pokornosti samo Bogu, dok je prema svakom drugom ta pokornost samo uslovna. Osmanski vladari smatrali su da im je vlast podario Bog, a pravnici su davali tumačenja da vlast pripada ljudima koji su božji namesnici na Zemlji, da narod prenosi vlast na vladara putem zakletve (*biat*), da je vladar obavezan poštovati određene uslove, a pre svega pravdu; u slučaju da vladar zanemari uslove za koje je preuzeo obavezu, vlast mu se oduzima i prenosi na drugoga.

Osmanski vladari koristili su sledeće titule: bej (*bey*), hakan (*hakan*), hudavendigar (*hüdâvendigâr*), gazi (*gâzi*), kajzer (*kajzer*), sultan (*sultân*), emir (*emîr*), halifa (*halîfe*), padišah (*pâdişâh*). Najčešće korišćena titula bila je sultan, a oni su svoje naredbe i svoju volju izražavali u dokumentima koji su nosili sledeće nazive: hat-i humajun (*hatt-ı hümayun*), biti (*biti*), ferman (*ferman*), berat (*berat*), irade (*irade*), ahd-name (*ahd-name*), eman-name (*eman-name*). Sultan je svojom rukom ispisivao hat-i humajun, dok je ostale dokumente izdavao Sultanski divan u sultanovo ime.

Međutim, sultani nisu imali apsolutnu vlast. Prvi element koji ih je ograničavao u donošenju odluka bila su šerijatsko-pravna načela⁶, dok su ograničenja u svakodnevnom životu i ostvarenju mnogih sultanovih želja bila rezultat načina života na dvoru i pritiska javnosti.

Napomene

- ¹ Reč *samit* (*summit*) prvi je upotrebio Winston Čerčil (*Winston Churchill*) u svom govoru u Edinburgu, u februaru 1950. godine.
- ² Ralf Voldo Emerson (*Ralph Waldo Emerson*, 1803–1882), američki pesnik, esejista i predavač.
- ³ Mehmed VI Vahededin (1918–1922) bio je poslednji od trideset šest sultana koji su se nalazili na osmanskome prestolu. Ukidanje sultanata proglašeno je 20. oktobra/1. novembra 1922. godine, a 4/16. novembra, zabrinut za vlastiti život, Mehmed VI je napustio zemlju i prebegao u Englesku. Godinu dana kasnije, tj. 17/29. oktobra 1923. godine proglašena je republika, a izborom Mustafe Kemal-paše Atatürka za predsednika 1/13. novembra 1923. godine stvorena je nova država.
- ⁴ Osmanski vladari potiču od ogranka Kaji (*Kayı*) plemena Oguza. U XIII veku doselili su se među Turke-Seldžuke u Maloj Aziji i tu su osnovali novu državu na ruševinama Ikonijskog sultanata i drugih država Turaka-Seldžuka. Osnivač Osmanskog carstva je kan Osman, koji je 1299. godine kao vođa plemena u pokrajini Bitiniji, na severozapadu Male Azije, osnovao državu. Sebe smatraju pravim Turcima.
- ⁵ U islamskom svetu napisano je više dela u kojima su opširno obrađeni poimanje države, upravljanje državom, i odnos između vladara i naroda: *Siyâsetnâme*, *Nasihatü'l-Müluk*, *Kitâbü'l-Harâc*, *Kitâbü'l-Emvâl*, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, *Kitâbü's-Sizer*.
- ⁶ Ekmeledin Ihsanoglu (priredivač), *Historija osmanske države i civilizacije*, Sarajevo, 2004.

1

Susret kneza Miloša Obrenovića i sultana Mahmuda II u Carigradu 1835. godine

1.1. Državnopravni položaj Kneževine Srbije 1835. godine

Kneževina Srbija je 1835. godine bila formalno u sastavu Turskog carstva. Ona je, po važećim hatišerifima donesenim 1829, 1830. i 1938. godine, bila turska autonomna provincija sa određenim stepenom samostalnosti u unutrašnjoj upravi. Ti unutrašnji pravni akti bili su neposredno izvedeni iz međunarodnopravnih akata zaključenih između Turske i još jedne moćne države toga doba. S obzirom na međunarodnopravnu obavezu Turske da Srbiji dâ autonomiju, može se smatrati da Srbija već tada nije bila vazalna država u klasičnom feudalnom smislu. Klasični feudalni odnos nastajao je iz neposrednog utvrđivanja prava i obaveza između sizerena i vazala, bez učešća treće države. Tako je Srbija tada bila polusuverena država. To su mislili i srpski pravnici XIX veka, koji su smatrali da je Srbija sve do 1878. godine postojala kao država s ograničenim suverenitetom¹.

U takvom statusu Kneževina Srbija (naziv posredno izveden 1830. godine iz odredaba hatišerifa i berata) formalno je ostala

sve do priznavanja pune nezavisnosti na Berlinskom kongresu 1878. godine.

Zbog boljeg razumevanja događaja iz 1835. godine, značajno je ovde izložiti nesumnjivo veliki uticaj Turske na ustavni razvitak Srbije i tok sticanja njene nezavisnosti. Naime, od godine 1459, kada je srpska despotovina dospela pod tursku vlast, Srbiju je sve do Prvog srpskog ustanka 1804. godine (gotovo tri i po veka) činilo nekoliko pašaluka u sastavu Turskog carstva. Jedino su za vreme pojedinih austrijsko-turskih ratova, vođenih od 1683. do 1699. i od 1719. do 1738. godine, delovi Srbije bivali pod austrijskom vlašću.

Sa Prvim srpskim ustankom započeo je proces oslobađanja i osamostaljivanja Srbije (donesena su tri ustavna zakona: 1805, 1808. i 1811. godine), da bi tek 1878. godine ona postala nezavisna država. U tom periodu (74 godine) status Srbije prolazio je kroz više različitih faza i u svakoj od njih Turska je bila značajan činilac (često i presudan) u ustavnom razvitku Srbije. Pri tome, Turska, čije je carstvo u Evropi sve više slabilo, bila je prinuđena da i Srbiji čini sve veće ustupke u pravcu njenog osamostaljivanja i postepenog odustajanja od vršenja bilo kakve faktičke vlasti u njoj. Formalno priznajući Srbiji jedan po jedan stepen autonomije, turski sultan (padišah, tur. *Osmanlı padişah*) izdao je ukupno četiri hatišerifa: 1829, 1830, 1833. i 1838. godine.

Hatišerif iz 1829. godine bio je, u stvari, akt o Portinim namerama. Sultan je ponovio sve odredbe iz ranijih rusko-turskih ugovora (osma tačka Bukureškog mira iz 1812. godine, peta tačka Akermanske konvencije sa Odvojenim aktom iz 1826. godine, šesta tačka Jedrenskog mira iz 1829. godine), koje Srbima nisu donele ničeg novog. Tim hatišerifom samo su svečano označene privilegije koje su Srbi uskoro mogli da uživaju. Hatišerif je prvo donesen u srpsku prestonicu Kragujevac 29. novembra 1829. godine², a kako je bio naslovljen na beogradskog vezira, upućen je zatim u Beograd. Tamo je na vezirovom Divanu (tur. *Divani*),

uz prisustvo Srba, pročitao 2. decembra, i na kraju na Narodnoj skupštini februara 1830. godine u Kragujevcu.

Hatišerifom iz 1830. godine sultan je Srbiji dao autonomiju u unutrašnjoj upravi, čime je ona počela pravno da postoji kao politički subjekat – država. Miloš je priznat za kneza koji će vladati uz pomoć Skupštine starešina; Srbima je priznata sloboda veroispovesti sa pravom da sami biraju mitropolita i episkope, uveden je jedinstven godišnji danak, priznato je pravo na posebne oružane snage, na sopstvene sudove, škole, bolnice, štampariju, kao i na sopstvenu poštansku službu. No, za temu ove knjige bitno je to da je tim hatišerifom naređeno da svi turski građani treba da napuste Srbiju, sem onih koji su se naselili u gradovima u kojima ostaju turske posade, a to su bili: Beograd, Smederevo, Šabac, Kladovo, Užice i Soko.

Nakon što mu je posebnim beratom priznato nasledno kneževsko dostojanstvo, Miloš je nizom odredaba ovog hatišerifa dobio znatna ovlašćenja u vršenju sve tri vlasti: zakonodavne, izvršne i sudske. Ipak, suprotno njegovim nastojanjima, ustanovljen je Sovjet sa doživotnim članovima.

Hatišerif je donesen posle jednogodišnjeg pregovaranja u Carigradu. Pregovori se nisu zasnivali na srpskoj molbi sultanu, već na Projektu hatišerifa koji je podnelo rusko poslanstvo u Carigradu. Hatišerif je pročitao u Beogradu, u porti Palilulske crkve³, 30. novembra 1830. godine, na dan kada su Srbi pod Karađorđem 1806. godine zauzeli Beograd, odnosno na dan Svetog apostola Andreje Prvozvanog, pa je taj svetac uzet za patrona Srbije.

U periodu između prethodnog i ovog hatišerifa iseljavanje turskog stanovništva iz srpskih gradova teklo je veoma sporo.

Hatišerif iz 1833. godine Srbi su nazvali „dopolnitelni“, „izjasnitelni“ i „tolkovatelni“ u odnosu na prethodni. Njime je, na Miloševu inicijativu i zalaganje ruske diplomatije kod Porte, Srbiji konačno vraćeno šest nahija (obećanih hatišerifom iz 1829. godine) koje su bile u njenim granicama do 1813. godine

(tako da ih je sa vraćenim tada bilo ukupno 18) i isključeno je bilo kakvo mešanje turskih vlasti u srpske poslove. Porta se najviše opirala da vrati Krajinu jer je Srbija tako dobijala direktnu vezu sa Vlaškom, odnosno sa Rusijom. Srbija se posle 1833. godine prostirala na površini od 37.740 km² (porasla je za polovinu svoje dotadašnje teritorije i doprla do svojih prirodnih granica), imala je 2.372 sela i 93.549 kuća. Preinačen je i rok za iseljenje Turaka iz Srbije; umesto u roku od jedne godine, po prethodnom hatišerifu, Turci van gradskih posada morali su da se ise u roku od pet godina od dana objavljivanja hatišerifa.

Taj hatišerif sultan je potpisao 2. novembra, predat je srpskim deputatima u Carigradu 17. novembra, a u Kragujevac je donesen posle pet dana, tj. 22. novembra 1833. godine. Knez Miloš bogato je obdario sve koji su radili na izradi hatišerifa. Sultanu je poslao hiljadu volova, a ovaj ga je pozvao da poseti Carigrad. Poklone su dobili i svi turski i ruski velikodostojnici⁴. Inače, hatišerifi su u stvarnosti nastajali kao rezultat zajedničkog rada na njihovom sadržaju i oblikovanju turske, ruske i srpske strane.

U periodu između prethodnog i ovog hatišerifa knez Miloš, težeći za neograničenom vlašću, dolazio je u česte sukobe sa starešinama (ugušio je šest narodnih buna protiv svoje samovolje). Sukobi su se nastavili i posle donošenja ovog hatišerifa, a vrhunac su dostigli tzv. Miletinom bunom početkom 1835. godine (prva buna koju Miloš nije ugušio), na čijem su čelu bile viđenije starešine, predvodnici borbe protiv Miloševog samodržavlja. Osnovni cilj bune bio je da prinudi Miloša da Srbija dobije „konstituciju“, što je ovaj pod pritiskom i prihvatio i posle samo nekoliko dana na skupštini u Kragujevcu doneo je Sretenjski ustav.

Sretenjski ustav donesen je na Narodnoj skupštini u Kragujevcu sazvanoj na dan Sretenja Gospodnjeg 2. februara 1835. godine (usvojen je drugog dana njenog rada, tj. 3/15. februara). Na skupštini, pod vedrim nebom, pred više hiljada deputata

izabranih po varošima i selima donesen je prvi srpski ustav. Ustavom je bilo predviđeno postojanje „zakonodatelne, zakonodavne i sudejske“ vlasti, ali su umesto odvojenosti prve i druge (zakonodavne i izvršne), obe poverene knezu i Državnom sovjetu (umesto Savetu, po hatišerifu). Uvođenjem naziva državni isticala se državnost Srbije. Treći organ, Narodna skupština nije dobila ulogu zakonodavnog organa u pravom smislu te reči, već neku vrstu zakonodavne inicijative (ona je predlagala knezu i Sovjetu donošenje pojedinih zakona).

Donošenjem sopstvenog ustava Srbije, tada vazalna kneževina u sastavu Turskog carstva, očigledno je, iskazujući svoju želju da samostalno reguliše ustavno uređenje zemlje, izašla iznad svog okvira, ipak samo autonomnog statusa. Ponašajući se kao nezavisna i suverena država, ona je sama donela svoj ustav. Takvo shvatanje statusa Srbije izraženo je veoma izričito već u prvom članu ustava na sledeći način: „Srbija je nerazdjelno i u pravleniju svom nezavisimo Knjažestvo“, istina, uz dopunu „po priznaniju Sultana Mahmuda drugoga, i Imperatora Nikolaja prvoga“. To je istovremeno bilo i jedino pominjanje u čitavom ustavnom tekstu i Turske kao nominalnog gospodara Srbije, i Rusije, pod čijim je protektoratom zemlja bila⁵.

Sastav Državnog sovjeta povlačio je sa sobom ključno pitanje Sretenjskog ustava: da li je Sovjet postao vrhovni organ vlasti, čemu je težila starešinska opozicija. Prvo što je vrlo uočljivo je neodređeni broj njegovih članova, zahvaljujući čemu je knez mogao da gospodari Sovjetom. On je imenovanjem novih sovjetnika uvek mogao da obezbedi većinu za podršku svojim stavovima.

To su bili osnovni razlozi zbog kojih su se i Turska i Rusija (uz njih i Austrija) žestoko usprotivile donošenju Sretenjskog ustava. Takav stav triju velikih sila Miloš je prihvatio i već 17. marta, šest nedelja po donošenju Ustava, suspendovao ga je, što mu je zapravo omogućilo da i dalje u osnovi vlada kao samodržac.

Hatišerif iz 1838. godine je četvrti i posljednji u nizu navedenih hatišerifa. O njemu kao državnopravnom okviru u kom se dogodio susret kneza nasljednika Mihaila i sultana Abdul-Medžida 1840. godine u Carigradu biće govora u uvodu drugog poglavlja.

1.2. Uloga srpskog kapučehaje (predstavnik) u Carigradu

U svih osam susreta novovekovnih srpskih vladara i turskih sultana srpski kapučehaja (predstavnik) u Carigradu imao je značajnu ulogu, i to kako u pripremi, tako i u samim susretima. U ovom poglavlju upoznaćemo se s nastankom i razvojem te značajne funkcije do 1835. godine, kada su se susreli knez Miloš i sultan Mahmud II u Carigradu.

Od kada je došao na čelo ustanka (avgust 1815. godine), Miloš je u Carigrad slao jednu za drugom više deputacija, čiji je zadatak bio da rasprave na Porti određene stvari povezane s odnosima Srbije i Turske. Do njegovog odlaska u Carigrad 1835. godine bilo je ukupno osam tih deputacija.

O prvim boravcima tih deputacija u Carigradu piše Bogdan Lj. Popović u svojoj knjizi *Istorija Ministarstva inostranih dela Srbije*: „One su odlazile u Carigrad, tamo završavale poslove, pa se zatim vraćale u Srbiju. U prvo vreme u punom sastavu, ali je kasnije Miloš naredio da obično jedan član deputacije ostane u Carigradu, da novu deputaciju dočeka kad ova dođe. Još ranije Miloš je u Carigradu kupio kuću, tako da je ovaj član deputacije ostajao da kuću čuva. Na taj način se malo-pomalo stvorio običaj da Srbija ima u Carigradu stalno nekoga ko se za srpske poslove brine i, na neki način, održava vezu između Carigrada i Kragujevca.“

Kao što je rečeno, Miloš je prvu deputaciju poslao u Carigrad kada je došao na čelo ustanka. Sačinjavali su je Miloje

Todorović Kira (Ćira) Jovanović i monah Neofit iz manastira Nikolje. Zadatak joj je bio da na Porti razgovara o uslovima primirja. U Srbiju se vratila već narednog meseca dobivši akt od sultana kojim su potvrđeni podneseni uslovi primirja.

Odmah po povratku te prve deputacije, Miloš je u Carigrad uputio drugu, koja je tamo stigla 25. septembra 1815. godine sa zadatkom „da izrazi zahvalnost sultanu na učinjenoj milosti“. Deputaciju su sačinjavali Melentije Nikšić, arhimandrit manastira Studenice, Milovan Petrović i ponovo Kira Jovanović. Nepunih mesec dana kasnije Miloš je u Carigrad uputio još tri člana deputacije: Aksentija Miladinovića, Petra Grčića i kneza požeškog Radisava, s tim da taj prvi ostane u gradu na Bosforu iz već navedenih razloga. Tako je Aksentije Miladinović postao prvi srpski predstavnik u Carigradu.

Treću deputaciju u Carigrad Miloš je uputio jula 1816. godine. Deputaciju su činila dva člana: Jovan Obrenović i Vujica Vulićević, a zadatak joj je bio čisto diplomatski – da kod Porte isposluje sprovođenje u život prava priznatih Srbiji Bukureškim ugovorom. Tada je Miloš naredio da Miladinović ustupi mesto Milovanu Petroviću, koji je u međuvremenu ponovo došao u Carigrad kao ispomoć Miladinoviću. Kada se treća deputacija vratila u zemlju, Miloš je poslao Petroviću kao pomoć Milosava Trifunovića, te su otada njih dvojica vodili brigu o srpskim poslovima u Carigradu. U januaru 1817. godine Petrović je opozvan, pa je u Carigradu ostao sam Trifunović. Treći kapuće-haja, Trifunović, ostao je na tom položaju do februara 1818. godine, kada ga je zamenio Sava Ljotić, smederevski trgovac⁶. Ljotić je na tom položaju ostao narednih osam godina (sve do 1826. godine), najduže od svih srpskih predstavnika u Carigradu.

Godine 1820. u Carigradu su boravile dve deputacije. Prvu te godine, odnosno četvrtu deputaciju koju je Miloš poslao činila su tri člana: u aprilu iz Srbije su stigli knez Pavle Sretenović i Đorđe Popović Čeleš (Đeleš), a u Carigradu im se pridružio

Ljotić. Prva dvojica u Carigradu su boravila tri meseca, i kako praktično nisu ništa kod Porte izdejstvovali za Miloša, iz Srbije je ubrzo po njihovom povratku upućena (29. oktobra) nova deputacija.

Petu deputaciju činili su knezovi Dimitrije Georgijević (Đorđević), ponovo Vujica Vulićević (član treće deputacije) i Ilija Marković, a „od duhovenstva“ Samuilo Jakovljević, arhimandrit manastira Kalenića i Miloje Vukašinović, prota jagodinski. I njima se kao član deputacije pridružio Sava Ljotić. Kasnije im se kao član te pete deputacije pridružio Mihailo German, a pisar im je bio Avram Petronijević. Dok je peta deputacija boravila u Carigradu, digla se grčka buna u Moreji, koja je s carigradskim Grcima bila u dogovoru. Protiv bune u Moreji sultan je poslao vojsku, a protiv Grka u Carigradu raspalili su se fanatizirani janičari, i sekli su i ubijali Grke gde su god koga našli⁷. U strahu da kao pravoslavni hrišćani ne budu ubijeni, deputati su se sklonili u Patrijaršiju. Ni tu nisu ostali sigurni jer je jedna grupa janičara upala u zgradu i sva sveštena lica poubijala, uključujući tu i samog patrijarha Grigorija V. Samo zahvaljujući snalažljivosti tatarina Stojana Simića, koji se tada našao u Carigradu, deputati su spaseni, ali su sticajem okolnosti i sporošću turske birokratije ostali zatočeni sve do marta 1826. godine, tj. punih pet godina. Najviše se na njihovom oslobađanju angažovala Rusija, koja je kao jedan od uslova za održavanje Akermanske konvencije⁸, tražila njihovo puštanje na slobodu. Slabog zdravlja, u tamnici je 19. avgusta 1825. godine umro Samuilo Jakovljević kao prva žrtva srpske diplomatije. Sa deputatima se u Srbiju vratio i Sava Ljotić, pa je na njegovo mesto postavljen Ilija Marković, bivši član pete deputacije⁹.

Kako prethodna deputacija nije imala uspeha, Miloš je u Carigrad poslao šestu deputaciju, koja je u Carigrad prispela 17. marta 1827. godine. Činili su je Lazar Teodorović kao „prezident deputacije“, Atanasko Mihailović i Ilija Marković kao članovi, Marko Georgijević kao sekretar i dragoman, i Jovan

Antić kao njen pisar i haznadar¹⁰. Toj deputaciji kasnije su se pridružili Đorđe Protić i Avram Petronijević, a 3. decembra 1829. godine i Dimitrije Davidović.

Davidoviću je zadatak bio da bude posrednik između deputacije i ruskog poslanika. On je na tom poslu zamenio Mihaila Germana¹¹, člana prethodne deputacije. Tako je ta deputacija, sa Davidovićem na čelu, bila prva naša deputacija koja je pozvana na veliki svečani prijem u jedno strano predstavništvo (u rusko poslanstvo). To se zbilo 1. jula 1830. godine, na caričin rođendan¹².

Međutim, iz istog razloga kao i ona prethodna, i ova deputacija je tokom svog boravka u Carigradu bila zatočena. Oslobođena je septembra 1829. godine posle zaključenog Jedrenskog mira¹³. Deputacija je imala uspeha jer je isposlovala sultanov ferman (potpisan 30. septembra), u kom se kaže da se odobrava sve što je uneseno u Akermansku konvenciju, a kasnije i hatišerif iz 1830. godine.

Kako turske vlasti u naredne tri godine nisu sprovodile sultanove naredbe, Miloš je februara 1833. godine u Carigrad uputio sedmu deputaciju. Sačinjavali su je Dimitrije Davidović i Stojan Simić, a njima su se pridružili Teodorović i Antić, koji su već bili u turskoj prestonici. Davidović se vratio u Srbiju septembra 1833. godine, a na njegovo mesto je krajem oktobra došao Avram Petronijević. Njih dvojica zatim su se na tom mestu nekoliko puta smenjivali. Petronijević je 16. decembra iste godine bio u audijenciji kod sultana i to je bio prvi put da je sultan primio jednog srpskog poslanika uz počasti koje se daju jednom diplomatskom predstavniku¹⁴. Nakon obavljenog posla (izdejstvovan novi hatišerif, kojim je prethodni uveden u život), a prethodno bogato obdarivši sultana, velikog vezira i grupu od nekoliko turskih velikaša, deputacija se krajem godine vratila u Srbiju. Od članova deputacije, u Carigradu je ostao samo Antić, ali „sa Aleksom dragomanom, Petrom tatarom, Jovom lekarom, a sa njima i Toša đak za učenje turskog jezika“¹⁵. Da je Antić u

to vreme vršio dužnost redovnog diplomatskog predstavnika, govore nam *Novine srbske*, broj 22, od 2. juna 1834. godine, u kojima se izveštava da je Antić u službenom svojstvu diplomatskog predstavnika pozdravio 10. maja na svečanom dočeku u ime svog kneza moldavske i vlaške knezove Aleksandra Giku i Mihaila Sturdžu, koji su došli u zvaničnu posetu Turskoj „da prime proizvedenie svoje na visoki čin ovaj“.

Osmu deputaciju, koja je u Carigrad prispela 25. februara 1835. godine, sačinjavali su Mihailo German i Teodor Herbez (prispeo polovinom maja). Zadatak Germana, koji je kao član pete deputacije već bio u Carigradu, bio je da saopšti Porti doneti Sretenjski ustav, a Herbeza, zajedno sa Antićem, da pripremi dolazak kneza Miloša u Carigrad. Nakon obavljenog posla Mihailo German je 16. maja krenuo iz Carigrada za Kragujevac.

Srpski predstavnik u Carigradu Teodor Herbez, u pratnji Jovana Antića, 18. maja 1835. godine obavestio je velikog vezira o dolasku kneza Miloša u Carigrad.

1.3. Pripreme za put u Carigrad

Prvi zahtev da poseti Carigrad i učini podvorenje sultanu Porta je uputila knezu Milošu preko beogradskog vezira Marašli Ali-paše u februaru 1818. godine. Iz više razloga, o kojima će kasnije biti reči, Miloš je odugovlačio sa odgovorom, ali je na vezirovo insistiranje ipak odgovorio da odluku ne može doneti sam, već da prethodno mora sazvati Skupštinu i saslušati njeno mišljenje. I zaista, Miloš je 1. maja 1818. godine sazvao Skupštinu, ali i od nje izdejstvovao ono što je njemu odgovaralo, a to je mišljenje „da Knez ne treba lično da ide u Carigrad, i da se traženje slobode i narodnih prava i dalje nastavi preko narodnih deputata“¹⁶.

Miloš je Marašli Ali-paši odluku Skupštine saopštio 11. maja, a ovaj, nezadovoljan odgovorom, samo dva dana kasnije